

1980 SONRASINDA NEOLİBERALİZMİN EĞİTİME ETKİSİ

Beste ÇEBİ

Özet: 1980'lerden itibaren dünyada yaşanan değişimlere paralel olarak eğitim anlayışı da değişmiştir. Kamu hizmeti olmaktan çıkan eğitim, özelleştirilmiş ve piyasaya uygun hale getirilmiştir. Neoliberal politikalar doğrultusunda piyasanın ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenen eğitim kurumu, kâr amaçlı ticari bir kurum haline gelmiştir. Tüm bunlardan hareketle bu çalışmanın amacı, 1980 sonrasında küresel olarak öne çıkan neoliberalizmin eğitim üzerindeki etkisini incelemektir.

Anahtar Sözcükler: 1980'ler, Eğitim, Neoliberalizm.

THE EFFECT OF NEOLIBERALISM ON EDUCATION AFTER 1980

Beste ÇEBİ

Abstract: In parallel with the changes in the world since the 1980s, the understanding of education has changed. Education, which has ceased to be a public service, has been customized and market-appropriate. The educational institution, which was reorganized according to the needs of the market in line with neoliberal policies, has become a commercial institution for profit. Based on all these, the aim of this study is to examine the effect of neoliberalism on education, which became prominent globally after 1980.

Keywords: 1980s, Education, Neoliberalism.

1980 SONRASINDA NEOLİBERALİZMİN EĞİTİME ETKİSİ

Beste Çebi

Bu çalışmamızda 1980 sonrası küresel bir biçimde belirginlik kazanan neoliberalizmin eğitime olan etkisini ele alacağız. İdari ve iktisadi bir politika olarak benimsenen neoliberalizm; eğitim, sağlık gibi birçok sektörde yapılan reformlar aracılığıyla köklü bir dönüşüme yol açmıştır. Eğitim kurumu ise dünya çapındaki milyonlarca çalışanı, öğrencisi ve binlerce kuruluşuyla sermayenin göz diktiği ve dönüştürmek istediği en önemli alanlardan birisidir.

1980’li yıllarla birlikte ABD’de Reagan ve İngiltere’de Thatcher’in idari ve iktisadi politika olarak benimsediği neoliberalizm kaynağını liberalizmden almaktadır. Ancak neoliberalizm, klasik liberalizmin aksine devletin ekonomik hayata müdahalesini ve sosyal devlet anlayışını reddetmektedir. Kapitalizmin sert bir şekilde sermayeden yana işletilmesini savunan neoliberallerin temel argümanı, ‘Piyasalar iyidir, piyasa sürecine yapılan her müdahale kötüdür.’ şeklindedir.

Neoliberaler göre sermaye birikimi çok fazla olduğu için piyasa ilişkileri, toplumsal ilişkileri tanımlayacak şekilde egemenlik biçimine dönüşmüştür. Yani toplumsal ve siyasal alan iktisadi alan içerisinde tanımlanmakta ve şekillenmektedir. ‘Başka Seçenek Yok’ (TINA)¹ sloganlarıyla yola çıkan neoliberalizm, kendisini modern toplumların gelişimi için en iyi ve tek yol olarak görmektedir.

“Neoliberalizmin ana noktaları; a) piyasanın önündeki denetimlerin kaldırılarak tamamen serbestleştirilmesi b) özelleştirme; devlete ait her türlü hizmetin özel yatırımcılara devredilmesi c) deregülasyon; tüm alanlarda karları azaltacak tüm devlet düzenlemelerinin sona ermesi d) sosyal güvenlik/ hizmet alanlarında yapılan tüm devlet harcamalarının kesilmesi e) ‘kamu

¹ Neoliberalizmin en önemli sloganlarından biri “*There Is No Alternative*” (Başka Seçenek Yok) deyişinin baş harflerinden oluşmaktadır.

yararı' kavramının tasfiye edilerek bunun yerine 'bireysel sorumluluk' kavramının getirilmesi olarak özetlenebilir." ² Bu anlayış çerçevesinde gerçekleştirilen reform hareketleri sonucunda sadece idari ve iktisadi alanda değil; bilim, eğitim, sağlık gibi diğer toplumsal alanlarda ve hatta dünya görüşünde köklü değişimler gerçekleşmiştir.

Neoliberal Eğitim Politikalarının Temeli

1980'li yıllarda belirginlik kazanan neoliberal politikaların temeli 1960'lara kadar götürülebilir. 1960'lı yıllarda işsizlik ve enflasyonun artmaya başlaması, iç ve dış pazarların daralması sonucu sanayileşmiş ülkeler arasındaki rekabet kızışmış; bu da küresel bir krizin oluşmasına yol açmıştır. Devletler krizin aşılması için farklı çözüm yolları geliştirmeye çalışmıştır. Ürün farklılaşmasına gitmek, ürün geliştirme sürecini kısaltmak, sendikasılaştırma ve taşeronlaştırmaya başvurmak, üretim birimlerini düşük ücretli çevre ülkelere kaydırmak ve Ar-Ge faaliyetlerine önem vermek gibi çözümler üretilmiştir.

Aynı dönemde üniversiteler, teknolojik araştırma yürütülmesi ve stratejik politikalar üretilmesinde önem ve önceliğini özel şirketlere kaptırmıştır. Böylece özel sektörün denetimi altına girmeye hazır hale getirilmiştir. 1970'lerden itibaren Think-Thank, Ar-Ge gibi özel araştırma kuruluşları öne çıkmaya başlamıştır. Önemli bir neoliberal olan Milton Friedman'a göre devletin eğitime yaptığı müdahale eğitim standartlarını düşürmekte, öğrenimin motivasyonunu sağlayamamakta ve karlılık olmadan maliyeti arttırmaktadır. Neoliberalere göre devletin kaynakları rasyonel olarak kullanılmamakta ve tüketicilerin tercihleri yeterince iyi karşılanmamaktadır. Bu yüzden ancak piyasa koşullarında yapılacak bir eğitim ile insan sermayesi verimli bir şekilde işletilebilir. Yani eğitim sermaye için karlılığı temel alan bir alan olarak görülmemelidir. Neoliberaler devletin diğer kurumlara olduğu gibi eğitime müdahalesini de yanlış bulmaktadır. Bu yüzden de devlet eğitim hizmetlerinden vazgeçmeli ve eğitim hizmetlerini piyasa koşullarına uydurmalıdır.

Dünya Bankası ve IMF'nin eğitim alanıyla ilgili dört savı vardır. Birincisi devletin eğitim alanında eşitsizliğe neden olması ve kaynakların adil dağıtılmamasıdır. İkincisi kamu kaynaklarının eğitim harcamalarına yetmemesidir.

² Göksel Demirer, Temel Demirer, Metin Duran, Tayfun Görgün, Özgür Orhangazi, Gökçer Özgür, Kahraman Yapıcı, *Neo-Liberal Saldırı, Kriz ve İnsanlık*, (Ankara: Ütopya Yayınevi, 1999), s. 96-97.

Devlet eğitim talebini yeterince karşılayamamakta ve birçok öğrenci temel eğitimden sonra eğitimden dışlanmaktadır. Ancak özel sektörün eğitim hizmeti sunması ile eğitim arzı artacaktır. Üçüncüsü kaynakların çok küçük bir kısmının temel eğitime, büyük kısmının ise yükseköğretime harcanmasıdır. Dördüncüsü ise alt gelir kesiminin orta ve yükseköğretimden yararlanamamasıdır. Eğitime yapılan harcamalar sadece belli bir kesimin yararına olmakta, bu da var olan eşitsizlikleri daha da arttırmaktadır. Mevcut eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve eğitime nitelik kazandırılması için yapılması gereken neoliberal politikaları eğitim sistemine uygulamaktır.

Neoliberal Politikaların Eğitime Etkisi

Dünya çapında 50 milyondan fazla öğretmen, 1 milyondan fazla öğrenci ve binlerce doğrudan ve dolaylı kuruluş ile yaklaşık iki trilyon dolarlık bir sektör olan eğitim; sermayenin dönüştürmek istediği ve yüksek kâr beklentisi içinde olduğu en gözde piyasadır. "Tam gün öğretim işiyle meşgul olanları tam gün derslere devam edenlere eklediğimizde, üst yapı olarak adlandırılan şeyin toplumun temel işçisi haline geldiğini farkederiz."³

Eğitimin içeriğinin neoliberal politikalar doğrultusunda değiştirilmesinde; Dünya Bankası (WB), Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Avrupa Birliği (EU), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) gibi kurumlar belirleyici olmuştur. Örneğin Dünya Ticaret Örgütü, eğitim talebini karşılamak için devleti değil piyasayı sorumlu görmektedir. Bu kurumların yaptığı çalışmalarda; eğitimin, yatırım alanı olması gerektiği vurgusunun altyapısı oluşturulmuştur. Bu da eğitimin metalaşmasını hızlandırmıştır. 1995 yılında imzalanan GATS – Hizmet Ticareti Genel Antlaşması, Dünya Ticaret Örgütü'nün kurucu antlaşmalarından biridir. Bu antlaşma neoliberalizmin ticaret anayasası olarak görülmektedir. Uluslararası hizmet ticaretine ilişkin temel kavram, kural ve ilkeleri küresel olarak belirleyen ilk çok taraflı antlaşmadır.

Günümüzde sık sık adını duyduğumuz bilgi toplumu, bilgi ekonomisi, bilgi teknolojileri, yaşam boyu öğrenme ve e-öğrenme gibi söylemlerin arka planında neoliberal politikalar vardır. Neoliberal politikalar, toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında devletin düzenleyici rolünü değiştirmiştir. Küresel ticaret ve sermaye hareketleri için devletin küçülmesini ve kamu harcama-

³ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, (İstanbul: Şule Yayınları, 2015), s. 64.

larının kısıtlanmasını öngörmüştür. Neoliberal çerçevede toplumsal çıkarlar piyasa merkezinde yeniden tanımlanmıştır. Eğitim, sağlık gibi birçok kurumun özelleştirilmesi hedef alınmıştır. Eğitime yüklenen toplumsal anlam, eğitimin amacı ve işlevi yeniden tanımlanmıştır. Eğitim alanında 3 türde reformlar gerçekleşmiştir: doğrudan eğitimin amacı ve içeriğine yönelik reformlar, eğitimin finansmanına yönelik reformlar ve eğitimin rolü ve işlevine yönelik reformlar. Bu reformlar yapısal uyum programları aracılığıyla paket program şeklinde uygulanmıştır.

Eğitimin amacı ve müfredatının piyasanın ihtiyaçları temelinde yeniden düzenlenmesi hedeflenmiştir. Eğitimin içeriği piyasa taleplerine uyarlanmış ve insan sermayesi yaklaşımı başat hale gelmiştir. "Okul, sadece Yeni Dünya'nın dini değil, aynı zamanda, dünyanın en hızlı gelişen iş sektörüdür. Tüketicilerin üretilmesi, ekonominin büyüyen önemli sektörleri arasında yerini almıştır. Zengin ülkelerde üretim maliyetleri düştüğünden, denetim altına alınmış tüketim için üretilen insana yatırım yapılmaktadır."⁴ Piyasanın taleplerine uygun insan gücü yetiştirmek amaçlanmıştır. Bu bakış açısı, insanı ekonomik süreçlerin bilgi ve beceriler yüklenilmesi gereken bir girdisi olarak değerlendirmektedir. Bireylerin daha hızlı ve etkin niteliklendirilmesine çalışılmıştır. Önceki dönemdeki 'aydınlanmacı birey' modelinin yerini 'küreselleşmiş liberal birey' modeli almıştır. Ulus-devlet modelindeki eğitim müfredatında standart bilgi önemliyen, neoliberal politikalarda standart performans önem kazanmıştır. Bu süreçte rekabete dayalı girişimcilik kültürü, başarı için temel önemde kabul edilmiştir. Eğitim ile girişimci birey yetiştirmek hedeflenmiştir. Serbest pazar ideolojisi çerçevesinde performans yüceltme başat hale gelmiştir. Böylece eğitimin sonuçları performans göstergelerine indirgenebilir hale getirilmiştir. "Otoban temelde özel arabaları olanların hizmetine açıkken, telefon ve posta ağı bunları kullanmak isteyen herkesin hizmetindedir. İkincisi gerçek kamu hizmetidir, halbuki birincisi araba, kamyon ve otobüs sahipleri için bir kamu hizmeti niteliği taşımaktadır... Otobanlar gibi okullar da, ilk bakışta başvuran herkese eşit derecede açık olduğu izlenimi vermektedir. Gerçekte, okullar sadece kendi yeteneklerini tutarlı bir şekilde kanıtlayanlara açıktır."⁵

Geçmişte bireyin topluma uyumunu sağlayan süreç olarak görülen eğitim; şimdi, insan sermayesi olarak ele alınmış ve ekonomik yatırım aracı olarak

⁴ A.g.e., s. 64.

⁵ A.g.e., s. 77-79.

görölmeye başlanmıştır. Böylece eğitim toplumsal alandan ekonomik alana kaymaya başlamıştır. Yetiştirme faaliyetleri sermaye için ekonomik yatırım alanıdır ve firmaya getireceği kâr açısından önemlidir. Eğitim faaliyetleri sadece maliyet-kâr çerçevesinde değerlendirilir. Politikanın bir diğer etkisi ise öğrenmenin bireyselleşmesidir. Kimin, neyi, nereden öğreneceği sadece piyasaya değil aynı zamanda sosyal sınıf ve statü sistemlerine de yerleştirilmiştir. Daha önce geçerli olan 'kamu yararı' kavramı yerine 'bireysel sorumluluk' getirilmiştir.

Neoliberalizm eğitime ayrılan kamu harcamalarının kısıtlanmasını ve özelleştirmenin özellikle orta ve yükseköğretimde gerçekleşmesini hedeflemiştir. Öğrenci başına düşen maliyeti düşürmek amaçlanmıştır. Kamu harcamalarını temel eğitime aktarmak hedeflenmiştir. Temel eğitim olanakları kısıtlıdır ve birçok insan kendi vergileriyle finanse edilen yükseköğretimden yararlanamamaktadır. Bu yüzden yükseköğretimin paralı olması ve buraya ayrılan fonların temel eğitime aktarılması gerektiğini savunmuşlardır. Bu politikalar eşitlikçi söylemlerle birlikte meşruiyet kazanmıştır. Neoliberal politikalarla eğitim dört farklı biçimde ticarileştirilir. Birincisi sınır aşırı hizmet sunumudur: Ülke içinde üretilen hizmetin yabancı bir ülkede satılmasıdır. Uzaktan öğretim ve e-öğrenme gibi örnekleri vardır. İkincisi hizmetin yurtdışı tüketime açılmasıdır: Bir eğitim kurumunda yabancı öğrencilerin okumasıdır. Üçüncüsü ticari bir varlık oluşturmaktır: Bir ülkenin başka bir ülkede eğitim kurumu açmasıdır. Dördüncüsü ise gerçek kişilerin varlığıdır: Eğitim kurumunda yabancı öğretim kadroları çalıştırmak anlamına gelir.

Eğitim gibi sosyal bir hak ticarileştirilmektedir. Yani sosyal hak olmaktan çıkmaktadır. Eşitlik söylemleriyle meşruiyet kazanan neoliberal politikalar eşitsizliğin daha çok artmasına neden olmuştur. Eğitim piyasası Amerikan eğitim sisteminin ve İngilizcenin hegemonyasında biçimlenmiştir. Bu ise ulusal kültür ve dillerin kurumdan dışlanmasına anlamına gelmektedir. Böylece birçok kişi yabancı ülkelere tek yönlü beyin göçüne teşvik edilmiştir.

Neoliberalizmin eğitime olan bir diğer etkisi ise geleneksel eğitimin davranışçı öğrenme yönteminin değiştirilmesidir. Çünkü bu yöntem ezberleyen ve öğrenciyi pasifleştiren bir yöntemdir. Öğrencinin gereksinimleri doğru karşılanamaz ve piyasanın ihtiyaçlarına uygun bireyler yetiştirilemez. Bu nedenle eğitimde yapılandırıcı öğrenme yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşıma göre birey bilgiyi bireysel olarak yaratıp organize etmektedir. Yani bilginin insan zihni dışındaki varlığını reddetmektedir. Öğretim, bilginin yorumlanması ve çözümlenmesi sürecini de kapsamalıdır. Öğrenci merkezli olan yaklaşımda, öğrenenin bilginin içeriği ile iletişim kurması ve bilgiyi

yapılandırması ön plandadır. Böylece öğrenci pasif olan konumundan uzaklaşmış, aktifleşmiş ve eğitimin merkezi haline gelmiştir.

Neoliberal politikaların her ülkede farklı sonuçları olmuştur. Gelişmiş ülkeler, güçlü pazarlık güçleri ve koruyucu önlemlerle bu politikaları kendi yapılarına başarıyla uyarlayabilmiştir. Ancak gelişmekte olan ülkelerde durum daha farklı olmuştur, birçok olumsuz sonuç elde edilmiştir. Gelişmekte olan ülkeler; hâli hazırda bulunan bağımlılıkları, düşük pazarlık güçleri ve yetersiz kaynakları sebebiyle politikaları koşulsuz uygulamak zorunda kalmıştır. Bu da var olan durumun daha da kötüleşmesine sebebiyet vermiştir.

İngiltere Deneyimi ve Türk Eğitim Sistemi

Neoliberal politikalar temelinde ilk uygulama İngiltere’de gerçekleşmiştir. 1993’de yürürlüğe giren Eğitim Yasası ile birlikte devlet eğitimde piyasa düzeyine geçmiştir. Bu reformların birçok etkisi olmuştur. Öncelikle eğitim ilke ve değerlerinden ödün verilmiştir. Eğitim programının şekillendirilmesinde ticari meseleler büyük rol oynamaya başlamıştır. Okullar yetenekli çocukları olan hevesli velileri çekme yolları aramaya başlamıştır. Temel vurgu; öğrencilerin gereksinimlerinden performanslarına, okulun öğrenci için yaptıklarından öğrencinin okul için yaptıklarına kaymıştır. Kaynaklar özel ihtiyaçları olan ya da öğrenme güclüğü çeken öğrencilerden esirgenip, kısmen pazarlama ve halkla ilişkilere tahsis edilmiştir. Puan tabloları okulun değerini belirlemeye başlamış ve sadece sürekli girişimcilik ruhu taşıyan öğrencilerin bu okulların doğru istikamette gitmelerini sağladığı görüşü belirginleşmiştir.

Türkiye’de de neoliberal politikalar dünyayla eş zamanlı olarak gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de ekonominin dışa ve kamusal alanın özele açılması 24 Ocak 1980 kararları ve 12 Eylül 1980 asker darbesi ile başlamıştır. Türkiye’deki neoliberal politikaların kurumsal zeminini GATS oluşturmaktadır. Türkiye bu antlaşmayla eğitim, sağlık ve iletişim gibi birçok sektörde liberalizasyona gideceğinin taahhütünü vermiştir. Bu ise Türkiye için çok önemlidir çünkü kamusal alanların piyasaya açılması Türkiye açısından küresel kapitalist sisteme entegrasyonun önemli bir adımını oluşturmuştur.

Türkiye’deki politikalar; Avrupa Birliği, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü desteğinde yürütülmüştür. Temel ve mesleki eğitimin desteklenmesine yönelik projeler hazırlanmıştır. Piyasanın taleplerine uygun insan gücünün geliştirilmesi amaçlanmıştır. Eğitimin amacı iş dünyasına nitelikli eleman yetiştirme hedefine indirgenmiştir. Böylece sadece piyasanın işine

yarayan ve bireysel çıkarları arttırmayı hedefleyen bir eğitim sistemi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Avrupa Birliği kredisi ile hazırlanan projeler şunlardır: Temel Eğitimin Desteklenmesi Projesi (100 milyon Euro), Türkiye'de Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi (58 milyon Euro), Mesleki ve Teknik Eğitim Kurumlarının Modernizasyonu Projesi (18 milyon Euro). Dünya Bankası kredisiyle hazırlanan projeler ise: Sınai Eğitim Projesi I-II (153 milyon Dolar), Endüstriyel Okullar Projesi (58 milyon Dolar), Yaygın Mesleki Eğitim Projesi'dir (58 milyon Dolar). Eğitime köklü müdahale ise 1990'lı yıllarda; Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Kredisi (90 milyon Dolar) ve iki Temel Eğitim Proje Kredisi (300'er milyon Dolar) ile gerçekleşmiştir. Bu projelerle eğitim sisteminin amaçları ve yapısını dönüştürmek amaçlanmış, özelleştirme ve yerelleştirme hedeflenmiştir. Böylece eğitim devlet eliyle piyasalaştırılmıştır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne göre temel eğitim bir haktır ve herkese ücretsiz olarak sağlanması devletin sorumluluğundadır. Aynı zamanda herkes yükseköğretimden yeteneğine göre eşit olarak yararlanabilmelidir. Özel okulların devlet tarafından desteklenmesi, devlet okullarında eğitime katkı payı alınması, kayıt parası adı altında zorunlu bağış istenmesi, yükseköğretime giriş için standart sınav ve harçlar; bu hakkın adilce kullanımını ortadan kaldırmıştır. "Özellikle yeni kamu yönetimi yaklaşımının benimsenmesi ile üniversiteler rekabet edebilir hale gelmiş ve kamu kaynaklarından yükseköğretim kurumlarına aktarılan paylar belirlenirken performans esaslı uygulamaların önemi artmıştır. Performans esaslı bütçelemeyi uygulayan ülkelerde yüksek performans gösteren kurumlara aktarılan ödenek miktarı artarken düşük performans gösteren kurumlara aktarılan ödenek miktarı ise azalmaktadır."⁶

Eğitimde gerçekleştirilen reformlar sonucunda, yapılan yatırımların azalmasıyla birlikte Türkiye'de eğitimin niteliği düşmeye başlamıştır. Öğrencilerin araç-gereçlerinin karşılanması ve öğretmen ihtiyacının giderilmesinde yeterli olunamamış; öğrenci başına yapılan harcama önemli derecede düşmüştür. Eğitimin kalitesizleşmesiyle veliler çocuklarına iyi bir eğitim aldırabilmek için daha büyük fedakârlıklarda bulunarak özel okulları tercih etmeye başlamıştır. Günümüzde devlet okullarının olanakları gittikçe küçülmekte ve eğitim gettolarına dönüşmektedir. Böylece kaliteli eğitim, sosyo-ekono-

⁶ Gonca Güngör Göksu, *Yükseköğretim Finansmanı Kapsamında Yaşanan Değişimlerin ve Yeniliklerin Analizi* (VII. Ulusal Lisansüstü Eğitim Sempozyumu, 2015), s. 16.

mik durumu iyi olan insanlar için bir ayrıcalık haline getirilmiştir. Hatta Keskin'in de belirttiği gibi "Eğitime katkı payı, bağış, karne parası, kurs ücreti, v.b. talepler ile devlet tarafından sağlanan kamusal eğitim bile giderek ancak 'paranın satın alabileceği' bir hizmet haline gelmiştir."⁷

Türkiye'de çalışanların ücretlerinde yaşanan değer kaybı sonucunda aileler, çocuklarının 'kaliteli bir eğitim' almaları için daha çok fedakarlıkta bulunarak özel okulları tercih etmiştir. Devlet okullarında eğitime katkı payı alınması, özel okul ve dershanelerin sayılarındaki artış; kamu kaynakların özel sektöre aktarıldığını göstermektedir. Bu kaynaklar teşvik kredileri, gelir ve kurumlar vergisi muafiyeti sağlanması ve doğrudan kamusal fonların bu okullara dağıtılması şeklinde olmaktadır.⁸ Ayrıca özel dershanelerin varlığı ve ailelerin çocuklarını buraya yollama ihtiyacı duyması da Türkiye'de eğitimin alınıp satılabilen bir metaya dönüştüğünün kanıtıdır. Genel olarak devlet okullarına olan güven sarsılmış ve giderek daha çok sayıda insan özel okul ve dershaneleri tercih etmeye başlamıştır. Gök'e göre "Türkiye gibi gelir dağılımı son derece eşitsiz, zaten eleyici ve seçkinci bir eğitim geleneği olan bir ülkede piyasanın karlılık ilkesini belirlediği bir eğitimin genç nesillerin tüm potansiyellerini geliştirebileceği bir süreç yaratmak gibi bir amacı gerçekleştirilmesi beklenemez."⁹

Üniversitelerin Durumu

Neoliberal politikalarla beraber üniversiteler de köklü bir değişim sürecinden geçmiştir. Sermaye ve piyasalar üniversitelerin yeniden yapılandırılmasına neden olmuştur. Türkiye'de üniversite sayısı artmış ve yürütülen araştırma programları hız kazanmıştır. Aynı zamanda akademik bilgede genişleme olmuş ve uzmanlaşma daraltılmıştır. Uzmanlaşma kaygısı; öğretim tekniklerini, ders sayısını ve müfredatı şekillendirmiştir. Böylece yeni akademisyen yetiştirme süresi uzamış ve maliyet artmıştır.

Aynı zamanda gelirleri arasında uluslararası kaynaklı projelerin çok yer tutmaya başlaması ve bütçeden ayrılan kaynaklarda kesintiye gidilmesiyle, işletmecî üniversite kavramı ortaya çıkmıştır. İdeal üniversite, araştırma üre-

⁷ Nuray Keskin, *Eğitimde Reform Kamu Yönetimi I. Ulusal Kurultayı* (Malatya: İnönü Üniversitesi, 18-19 Aralık 2003).

⁸ Fatma Gök, "Eğitimin Özelleştirilmesi" *Neoliberalizmin Tahribatı: Türkiye'de Ekonomi, Toplum Ve Cinsiyet* (İstanbul: Metis Yayınları, 2004), s. 94.

⁹ A.g.e., s. 108.

timiyile değil ne kadar para kazandığıyla ölçülmeye başlanmıştır. Üniversiteler, şirketler gibi profesyonelleşmeye itilmiş; bilim adamları birer girişimci gibi düşünmeye başlamıştır. Bu anlamda akademik rollerde bir farklılaşma söz konusu olmuştur. Ayrıca eğitim hizmeti veren şirketlerle yönetim antlaşmaları imzalanmıştır. Endüstriyel İşbirliği Programları, Uygulama ve Araştırma Merkezleri, Kariyer Günleri gibi yeni birim ve ortamlar aracılığıyla profesyonel mantık güçlendirilmeye çalışılmıştır ve üniversitelerin şirketleşme süreci hızlandırılmıştır.

Kar amacı gütmeyen vakıflar tarafından açılan Özel Vakıf Üniversiteleri'nin finansmanı çoğunlukla devlet tarafından karşılanmıştır. Bu okullar yüksek maliyetli eğitim hizmeti vermektedir ancak öğrenci sayıları düşüktür. Yani elit bir eğitim hizmeti verilmektedir. Ancak bu okullara yapılan harcamalar devlet okullarını aşmakta, bu da var olan eşitsizliklerin daha da artmasına sebebiyet vermektedir. Yani sermaye, devletin finansmanını kendi konumunu pekiştirmek için kullanmıştır.

Sosyal Bilimlerin Durumu

Sosyal bilimlerin içinde bulunduğu durum ve geçirmekte olduğu dönüşüm modern-dünya sistemi ile paralellik göstermektedir. Bu dönemde sosyal bilimlerde de bir kırılma yaşanmıştır. Modern-dünya sisteminde meydana gelen değişimler, doğal olarak sosyal bilimlerin yeniden yapılandırılmasını beraberinde getirmiştir. Gulbenkian Komisyonu tarafından sosyal bilimlerin geçmişi, bugünü ve geleceği üzerine kapsamlı bir tartışma olarak hazırlanmış 'Sosyal Bilimleri Açın' raporunda; sosyal bilimlerin metodolojik ve paradigmatik bir eleştiriye tâbi tutulması gerektiği savunulmaktadır. Toplumsal fenomenleri kendisinden daha büyük bir sistemin parçası olarak gören bir anlayış çerçevesinde, sosyal bilimlerde faaliyetlerin inter-disiplinler bir anlayış ile yürütülmesi gerektiği belirtilmiştir.

1968 devrimi sonrası modern-dünya sisteminde yaşanan yapısal krizin etkilerini bilgi yapılarında da görmek mümkün hale gelmiştir. Bu dönemde iki kültür arasındaki karşıtlık, doğa bilimlerinde karmaşıklık çalışmaları ve beşeri bilimlerde kültürel çalışmalar aracılığıyla sorgulanmaya başlanmıştır. Böylece iki bilgi yapısı arasındaki benzerlikler öne çıkarılmıştır. Bu bağlamda sosyal bilimler kendisini belirsiz bir ortamda bulmuştur. Tarihsel sosyoloji, ekonomik antropoloji ve toplumsal tarih gibi birçok alt uzmanlık alanı yaratılmıştır. Bu alt alanlar sosyal bilimlere yeni bakış açıları kazandırmıştır. Yani sosyal bilim yapmak hem zorlaşmış hem de yeni imkanların önü açılmıştır.

Bu anlamda yakın zamanda bilgi üretimi ve dolayısıyla modern üniversitenin mevcut durumunun sonlanması muhtemel görülmektedir. Gulbenkian Komisyonu başkanı Wallerstein'a göre de bilginin yeniden yapılanması ve bütün bilimlerin sosyal bilimleşmesi gibi bir dönüşüm yaşanması muhtemeldir.¹⁰

Raporda, sosyal bilimlerdeki işbölümünün işlevselliği üzerinde durulmuş ancak yine de yeni bir yapılanmaya işaret edilmiştir. Rapora göre; mevcut disiplin yapısının sorgulandığı ve alternatif yapıların tartışmaya açıldığı bu dönemde desteklenmesi gereken uygulamalara bakacak olursak:

“(1) Üniversitelerin içinde veya onlarla işbirliği yapan ve aciliyeti olan belirli temalar etrafında bir yıl süreyle çalışmak üzere bilim adamlarını bir araya getiren kurumların yaygınlaştırılması.

(2) Üniversite yapıları içinde, geleneksel disiplin sınırlarını aşan, belirli entelektüel hedefleri ve belirli bir zaman dilimi için (örneğin beş yıl) kendi fonları bulunan birleşik araştırma programlarının oluşturulması.

(3) Profesörlerin birden çok bölüme atanması sorumluluğunun getirilmesi.

(4) Doktora öğrencileri için birden çok alanda çalışma zorunluluğu.”¹¹

Ancak yapılacaklar sadece bu uygulamalarla sınırlı değildir ve birçok yeni çözüm önerisi getirilmesi beklenmektedir. Önemli olan bu uygulamaların, her ülkenin kendine özgü koşulları altında geliştirilmesini sağlamaktır.

Sosyal Bilimler ve Postmodernizm

Yaşamın her alanını dönüştürmeyi amaçlayan neoliberalizm, bilginin ve bilimin dönüşümünü de hedeflemiştir. Bu hedefin sosyal bilimlerdeki yansımaları modern-bilim anlayışının eleştiriye tâbi tutulması olmuştur. Evrensel bilim ve dünya görüşünden vazgeçilmiş ve postmodern görüş yaygınlık kazanmıştır. Böylece bilginin (knowledge) yerini malumat (information) almıştır. Postmodern yaklaşımların temel özelliği özcülük karşıtı olmaları ve sürdeterminasyon kavramını vurgulamalarıdır. Bu yaklaşımlar insan doğası kavramını tümüyle reddetmekte ve tarihte genel yasaların olmadığını savunmaktadır.

¹⁰ Immanuel Wallerstein, *Avrupa Evrenselciliği, İktidarın Retoriği* (İstanbul: Aram Yayınları, 2007), s. 77-78.

¹¹ Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın, Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor* (İstanbul: Metis Yayınları, 2012), s. 95-96.

Postmodernizm, akılcı düşünceye karşıdır ve tek bir akılcılık biçimini yadsır. Ona göre farklı ve birbirleriyle karşılaştırılmayacak akılcılık biçimleri vardır ve bilim mutlak değildir. Postmodernizmin bu kabulü bilgiye karşı güvensizlik yaratılmasına neden olmuştur ve 'büyük anlatılar' geçerliliğini kaybetmiştir. "Doğal bilimin yapı-bozumunu yapmayı amaçlayan post modern epistemolojinin en belirgin özelliklerinden biri, hakikatin, aklın, gerçekliğin ve bilimin teklisinin (yani evrenselliğini) yadsınma noktasına gelmesidir."¹²

Postmodern yaklaşımlar akılcılık düşüncesini eleştirmiş ve mevcut bilim anlayışını sorgulamaya açmıştır. Savundukları 'çoğulculuk' çerçevesi altında bilgi nesnel değildir ve bilimin dünyayı anlamak için en iyi araç olduğu düşüncesine yer yoktur. Yani bütün düşünceler farklı temellere dayanıyorsa, bunları karşılaştırıp hangisinin daha anlamlı olduğuna karar verebilmek için elimizde bir ölçüt bulunmamaktadır. Bu nedenle akılcı düşünme olanaklı değildir ve nesnel bilgidен söz etmek anlamsızdır. Feyerabend'in deyişiyle, "gelenekler doğru ya da yanlış değildirler, onlar sadece vardırlar."¹³ Yani farklı yaklaşımlar kişiye bilgiye ulaşma konusunda bir üstünlük sağlamaz. Çünkü inanç ve bilginin birbirinden ayrılması mümkün değildir. Bu nedenle pozitivistimin bütünlük arama çabasına karşı çıkmış ve tek bir anlam peşinde koşan Batı bütüncülüğünün yerini görecelilik ve çeşitlilik almıştır.

Neoliberal politikaların etkisiyle ortaya çıkan postmodern yaklaşımlar sonucunda; bilimin, dinden/gelenekten farklı olmadığı görüşü yaygınlık kazanmıştır. Böylece sosyal bilimlerdeki kavram ve yöntemlerin içi boşaltılmıştır. Bunun yanı sıra bilimsel etkinlik ekonomik (piyasa) değeri olan bir etkinlik biçimine dönüşmüştür. Piyasa değeri üretmeyen 'büyük anlatıların' yerine daha teknik ve pratik sonuçları olan malumat üretimi başat hale gelmiş ve bu üretkenlik göstergesi sayılmaya başlanmıştır. Araçsal yaklaşımın egemenliğinde; bilim, piyasanın 'taşeronu' haline getirilmiş ve amacı sadece piyasa değeri üretmeye indirgenmiştir. Toplumsal Darwinizm'e dayanan neoliberal politikaların etkisiyle bilim de piyasaya yerleştirilmiştir.

¹² Meera Nanda, *Bilimin Toplumsal Yapı-bozumuna Karşı: 3. Dünyadan Uyarıcı Masallar, Marksizm ve Post-modern Gündem* (Ankara: Ütopya Yayınevi, 2001), s. 73.

¹³ Paul Feyerabend, *Against Method* (London: New Left Books, 1975), s. 225.

Sonuç Yerine

1980’li yıllardan beri dünyada yaşanmakta olan değişimlere paralel olarak eğitim anlayışı da farklılaşmıştır. Kamu hizmeti olmaktan çıkarılan eğitim, özelleştirilmiş ve piyasaya uygun hale getirilmiştir. Neoliberal politikalar doğrultusunda piyasanın ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenen eğitim kurumu, kâr amaçlı ticari bir kurum haline gelmiştir. Eşitlik söylemleriyle başlatılan neoliberal politikalar, var olan eşitsizliği daha da arttırmış ve fırsat eşitliğini tamamıyla ortadan kaldırmıştır. Parasız eğitim geçerliliğini kaybetmiş ve eğitimden faydalanmak paralı hale getirilmiştir.

Eğitim sosyal bir hak olmaktan çıkmış ve sadece toplumun sosyo-ekonomik gücü yüksek olan kesiminin faydalanabildiği bir ayrıcalık haline getirilmiştir. Ayrıca bu politikalar sonucu özel eğitim kurumlarının sayısında artış olmuştur. Kısıtlı kamu kaynakları özel eğitim kurumlarına aktarılmıştır. Öğretim kadrosu da aynı şekilde özel eğitim kurumlarına transfer edilmiş, bu durum da devlet okullarının işleyişini bozmuştur. Bu durum, devlete ve kamusal alana karşı olan güvenin azalmasına sebebiyet vermiştir.

Formel okul sınırlamaları ortadan kalkmış; kendi kendine öğrenme, e-öğrenme ve yaşam boyu öğrenme gibi kavramlar önem kazanmıştır. Bunun yanı sıra işletmecî üniversite kavramı ortaya çıkmış ve öğrenciyi müşteri olarak gören bir okul profili oluşturulmuştur. Eğitim, metalaşmış ve piyasada alınıp satılan bir mal haline getirilmiştir.

Politikalar, aynı zamanda eğitimde kalitesizleşmeye sebebiyet vermiştir. Okullaşma oranı düşmüş ve okul terklerinde artış yaşanmıştır. Aynı zamanda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki fark artmıştır. Eğitim, toplumsal kutuplaşmanın aracı haline gelmiştir. Yani eğitimin özgürleştirici içeriği boşaltılmıştır. Eğitim hakkı, fırsat eşitliği, adalet gibi nosyonlar gözden düşmüş; rekabet ve girişimcilik başat hale gelmiştir.

Eğitime yüklenen toplumsal anlam, eğitimin içeriği, işlevi ve finansmanının kapitalist sistemin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden düzenlenmesinin sonucunda birçok olumsuzlukla karşı karşıya kalınmıştır. Bütün bunlar yaklaşık 40 yıla yakın süredir uygulanmakta olan neoliberal politikaların eğitime doğrudan ve dolaylı etkilerinin birer sonucudur. Neoliberal politikaların eğitimde yol açtığı olumsuzluk ve eşitsizlikler günümüzde hala güncelliğini koruyan bir sorundur. Ancak Avrupa Sosyal Hareketleri’nin çağrısındaki gibi “eğitim, iş, sağlık ve barınmanın herkes için hak olduğu bir dünya” için demokratik, parasız ve nitelikli eğitim talebinde bulunmaya devam etmek gerekmektedir.

Kaynakça

- Demirer, G. Demirer, T. Duran, M. Görgün, T. Orhangazi, Ö. Özgür, G. Yapıcı, K. (1999). *Neo-Liberal Saldırı Kriz ve İnsanlık*. Ankara. Ütopya Yayınevi.
- Ercan, F. (1999). 1980'lerde Eğitim Sisteminin Yeniden Yapılanması: Küreselleşme ve Neoliberal Eğitim Politikaları. 75 Yılda Eğitim, 23-39.
- Eroğlu, O. *Neoliberal Politikaların Eğitime Etkileri*.
- Feyerabend, P. (1975). *Against Method*. New Left Books, London.
- Gök, F. (2004). "Eğitimin Özelleştirilmesi" Neoliberalizmin Tahribatı: Türkiye'de Ekonomi, Toplum ve Cinsiyet. Der: Balkan, N., Savran, S., İstanbul: Metis Yayınları, s:94-110
- Göksu, G.G. (2015). *Yükseköğretim Finansmanı Kapsamında Yaşanan Değişimlerin ve Yeniliklerin Analizi*. VII. Ulusal Lisansüstü Eğitim Sempozyumu, 12.
- Hira, İsmail, (2011). *Wallerstein: Sosyal Bilimlerde Yeni Bir Paradigma İhtiyacı*. Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 6(1).
- Illich, I. (2015). *Okulsuz Toplum* (Çev: M. Özay). İstanbul: Şule Yayınları.
- Keskin, N. (2003). *Eğitimde Reform Kamu Yönetimi I.Ulusal Kurultayı (18-19 Aralık 2003)*. İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Komisyonu, G. (2012). *Sosyal Bilimleri Açın, Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*. İstanbul. Metis Yayınları.
- Nanda, M. (2001). *Bilimin Toplumsal Yapı-bozumuna Karşı: 3. Dünyadan Uyarıcı Masallar, Marksizm ve Post-modern Gündem*. Ankara: Ütopya Yayınevi. s.73-101.
- Sayılan, F. (2006). *Küresel Aktörler (DB ve GATS) ve Eğitimde Neo-liberal Dönüşüm*. Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni, 4, 44-51.
- Yıldız, N. (2008). *Neoliberal Küreselleşme ve Eğitim*. DÜ Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 11, 13-32.
- Wallerstein, Immanuel. (2007). *Avrupa Evrenselciliği, İktidarın Retoriği*. Çev: S. Önal, İstanbul, Aram Yayınları.